

Edebiyatta Dağ

XXV. ULUSLARARASI KIBATEK EDEBİYAT SEMPOZYUMU

Yayına Hazırlayan: Metin Turan

ATASÖZLERİNDEN HAREKETLE TÜRK VE MOLDOV KÜLTÜRLERİNDE DAĞ MOTİFİ

Sibel Ay* - Mariana Budu**

Kültür kelimesi sözlükte: 1. Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin. 2. Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü. 3. Muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi. 4. Bireyin kazandığı bilgi şeklinde açıklanmaktadır.¹

Bir toplumu diğer tüm toplumlarda ayıran o toplumun milli kimliği diyebileceğimiz kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması mimari, giyim kuşam, araç gereç vb... gibi maddi öğelerin yanı sıra, inanışlar, gelenek ve âdetler, sözlü edebiyat verimleri vb... gibi manevi öğeler vasıtasıyla gerçekleşir.

Bir milletin kimliğinin çekirdeği diyebileceğimiz atasözleri, geçmiş ile bugün arasında kurulan bağda önemli bir yer tutmaktadır. Atasözü sözlükte: Uzun deneme ve gözlemlere dayanarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, darbimesel şeklinde tanımlanmaktadır.² Çoğu zaman bütün bir ömrün tek cümleye sığıdığı atasözlerinde, içinden çıktığı toplumun inanışları ilmek ilmek işlenmiş, kuşaktan kuşağa aktarılırken toplumun bilinçaltı tarafından sindirilmiş ve kültürün ta kendisi olagelmıştır. Bu yüzden çalışmamızda Türk ve Moldov kültüründe önemli bir yere sahip olan dağ kültürünün, dağ motifinin tezahürleri atasözleri ışığında tespit edilmeye çalışılacaktır.

Dağlar gerek büyük ve yüksek olması gerekse gökyüzüne yakınlığı dolayısıyla tarih boyunca insanlar için yüce ve kutsal kabul edilmiştir. Böylece gündelik hayatlarındaki izlerin yanı sıra mit, masal, efsane, destan, halk hikâyesi, atasözü, deyim fıkra gibi halk anlatılarında da motif olarak dağlar sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Kökene Latince motivium'dan gelen motif kelimesi günlük hayatta daha çok parça ve bölüm anlamlarında kullanılmaktadır. Kelime Türkçe sözlükte 1. Yan yana gele-

* İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı.

** Fatih Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Türkçe Sözlük, TDK, Ankara, 2013, s.1558.

² a.g.e., s.180.

rek bir bezeme işini oluşturan ve kendi başlarına birer birlik olan öğelerden her biri. 2. Kendi başlarına konuya özellik kazandıran öğelerin her biri. 3. Bestenin bir parçasına çeşitli yönlerden birlik sağlayan belirleyici küçük birim şeklinde tanımlanmaktadır.³

Avrupa ve Alman masalları üzerinde çalışma yapan Max Lüthi'nin motif tarifi şöyledir: "Kendisini an'ane muhafaza etme gücüne sahip olan, hikaye etmenin en küçük unsurudur". Vesselovski ise motifi "Hikayenin parçalanamayan en küçük parçası" olarak tanımlar. Bu tanımlara bakıldığında araştırmacıların motifi tanımlarken anlatmanın en küçük parçası olduğuna vurgu yapmaları dikkati çekmektedir. ⁴ Motifler anlatılar arasında yayılır ve dağılır. Bu sebeple farklı kültürlerde herhangi bir motifin ortak olarak kullanıldığını görebiliriz.

Toplumların kültürleri üzerinde önemli etkiye sahip olan bir diğer unsur ise kült inancıdır. Kült, yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı ve onlara tapınma anlamına gelmektedir. Bu saygı ve tapınış, duayı, kurbanı, dinsel tören olan belli ritleri getirmektedir. Tapınaklar, toplantı evleri, kutsal olarak bilinen alanlar, tepeler, mağaralar ve nehirler kült olarak kullanılmıştır.⁵

Tarih boyunca dağlar sadece içinde var olduğuna inanılan kuvvetli ruhtan dolayı kutlu sayılmamış, yer altı ve yer üstü unsurları büyüklüğüyle birleştiren mitolojik bir varlık olarak da algılanmıştır. Dünyanın oluşumuna ilişkin anlatılarda evren, dünya yaratılırken gök, yer ve yer altı birleşir. Bunları bir araya getiren merkezi konumdaki dağ, ağaç, sarmaşık, merdiven birer temel direk, merkez ve kökenin simgesi olarak kutsallaşmaktadır.⁶

VII. yüzyılda Göktürkler dahil bütün Türk boyları ünlü Ötüken adındaki ormanlı dağı kutsal tanımaktadırlar. Bunların başında, Göktürklerin, "İduk Baş" ve "Tamag İduk" adında iki mukaddes dağı vardı ki İduk Yer-su adıyla tanımlamakta idiler.⁷

Anadolu'da özellikle Bektaşî ve Kızılbaş toplumlarında dağ kültürüne ilişkin örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır. Hacibektaş'taki Arafat Dağı'ndan başka Kırıkkale yakınlarındaki Hasanzade Köyü civarında bulunan Denek Dağı bunlardan birisidir. Orta Asya Türkleri gibi Kızılbaşlar da bu dağlara esrar dolu yerler ve kutsal mekânlar olarak bakmaktadırlar. Doğu Anadolu'da dağ kültü önemli bir yere sahiptir. Bingöl Dağları üzerindeki Kaşkar Tepesi kutsal sayılmaktadır. Eski Türklerdeki dağ ve tepe kültürüyle ilgili motifler, sadece Bektaşî menkıbelerinde değil İslami devirde kaleme alınan önemli metinlerde de vardır. Örneğin Dede Korkut Kitabında.⁸

Dağ kültü Türk toplumunda olduğu kadar Moldova toplumunda özellikle de devletin kuruluş aşamasında önemli bir yere sahiptir. Bugün Moldova adını taşıyan ülke 1359'da Dragoş Voevoda tarafından kurulmuştur. Moldova adı üzerinde birçok

³ a.g.e., s.1698.

⁴ Ferhat Aslan, *Naki Tezel'in İstanbul'dan Derlediği Masallar* (İnceleme- Metin), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, s.304.

⁵ Erman Artun, *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*, Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 15.

⁶ a.g.e., s.19.

⁷ a.g.e., s.19.

⁸ a.g.e., s. 20.

rivayet vardır. Bir rivayete göre, Bogdan Voevoda'nın oğlu Dragoş 300 asker ile birlikte Karpatlar'dan⁹ inerek ava çıkmış ve yanına en sadık dostu olan köpeği Moldo'yu da almıştır. Av sırasında Moldo bir boğanın peşine düşmüş ve onu bir nehre kenarında yakalamış. Askerler boğayı öldürmek için ok atınca boğa nehre düşmüş ve köpek de onun peşinden suya atlamış. Coşkun akan suda boğa ile birlikte akıntıya kapılıp boğulmuş. Bu olay üzerine Dragoş en sevdiği köpeğini kaybetmiş ve onun anısına köpeğini kaybettiği dağlık bölgeye Moldova adını vermiştir.¹⁰

1714-1716 yıllarında Dimitrie Cantemir yazdığı "Boğdan'ın Tasviri" adlı kitapta Moldova'nun coğrafik konumu hakkında şu bilgileri vermektedir. "Batıda Ardeal ve Valahya sınırında Moldova yüksek dağlarla çevrilmiş, bu yüzden Moldova, Romanyalılar tarafından "Dağlık Dacia" olarak adlandırılmıştır; doğu tarafı ise yüksek ovalar ile çevrilidir. Dağların en yüksekği Ceahul¹¹ Dağı'dır. Bu dağ mitoloji literatürüne girseydi Olimpos kadar ünlü olabilirdi. Neamts bölgesinde bulunan Ceahul Dağı'nda kar hiç eksik olmamış. Dağın karla kaplı tepesinde yüksek, şekillice, büyük bir taş bulunmaktadır ve bu taş uzaktan yaşlı bir kadın heykelini andırmaktadır.¹² Hatta bu taş hakkında Moldova halkı arasında asırlardır bir efsane anlatılmaktadır.¹³ Kısacası Türkler için Ötüken bölgesi ne ise Moldovalılar için de Ceahul Dağı odur.

Her iki toplumun coğrafi sınırlarının belirlenmesinde büyük öneme sahip olan dağlar, iki farklı dine mensup olan halkın, kutsal kitapları çerçevesinde de benzer ve farklı yönleriyle sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Hristiyanlıkta Dağ

Hristiyan Moldova halkı için en önemli dağ İncil'de bahsi geçen Zeytin dağıdır. Hristiyanlar, bu dağda Hz. İsa'nın vahiy almış, dolaşmış, vaaz vermiş, gecelemiş ve çarmıha gerilmiş olduğuna inanmışlardır.

İncil'de dağ ile ilgili ayetlerden bazıları:

"İblis bu kez İsa'yı çok yüksek bir dağa çıkardı. O'na bütün görkemiyle dünya ülkelerini göstererek".¹⁴

"İsa kalabalık görünce dağa çıktı. Oturunca öğrencileri yanına geldi"¹⁵

"İsa dağdan inince büyük bir kalabalık O'nun ardından gitti"¹⁶

⁹ Bir bölümü de Moldova yakınlarındaki Ceahul Dağı olan sıradağlar dizisi.

¹⁰ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editia III, Litera Internationala Bucureşti-Chişinau, 2003, s. 14.

¹¹ Bugün Ceahlau (Cahlau) dağı Romanya (Judetsul Neamts/ Neamts Bölgesi) hudutları içerisindedir.

¹² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Editia III, Litera Internationala, Bucureşti-Chişinau, 2003, s.43.

¹³ Ceahlau Dağı'nda yaşayan bir yaşlı kadın Mart ayında güneş çıktı diye koyun sürüsünü dağın tepesine otlamaya çıkarır. Kat kat aba giymiş olan kadın yürüyüp ısınca yolda bu abaları tek tek üstünden atar fakat yükseklik arttıkça dağdaki kar miktarı ve soğukluk artar ve efsaneye göre halk, yaşlı kadının oracıkta donup kaldığına inanır. Günümüzde bile Mart ayında sık sık kar sepelemesinin sebebinin bu kadının üstünden tek tek abaları atması olduğuna inanılır.

¹⁴ Matta 4:8, Luca 4:5.

¹⁵ Matta 5:1.

¹⁶ Matta 8:1.

"Halkı gönderdikten sonra dua etmek için tek başına dağa çıktı. Akşam olurken orada yalnızdı."¹⁷

"İsa oradan ayrıldı, Celile Gölü'nün kıyısından geçerek dağa çıkıp oturdu."¹⁸

"Altı gün sonra İsa, yanına yalnız Petrus, Yakup ve Yakup'un kardeşi Yuhanna'yı alarak yüksek dağa çıktı."¹⁹

"Dağdan inerken İsa onlara, "İnsanoğlu ölümünden dirilmeden, gördüklerinizi kimseye söylemeyin" diye buyurdu."²⁰

"Dünyanın ışığı sizsiniz. (Dağın) tepesine kurulan kent gizlenemez."²¹

Hristiyan mistikleri çoğu zaman Tanrı'yı dağ olarak göstermekte, temsil ve teşbih etmektedir. Ayrıca ayetlerde dağ Hz. İsa'nın bulunduğu yer olarak zikredilmiştir.

İslamiyette Dağ

İslam dininde Allah mekândan münezzehtir olduğu için yeryüzünde bir dağ kargaha ihtiyacı yoktur. Allah'ın "Biz ona şah damarından daha yakınız"²² sözüne iman olduğundan onu göklerde, dağlarda aramaya ihtiyaç görülmemiştir. Kur'an'da Allah'ın yarattığı dağlardan dini yönden önemli olanları Sina Dağı, Cûdi Dağı ve Zeytin dağdır. İslam geleneğinde peygamber Muhammed'in ilk vahyi aldığı Hira Dağı ile cahiliye döneminde bir ziyaret yeri olan Arafat Dağı önemlidir. Kur'an-ı Kerim'de dağ, cebel ve tur kelimeleriyle geçmektedir. Umumiyetle dağdan söz edilirken "cebel" sözcüğü kullanılmaktadır. Kuran'da dağlara özel ve kutsal bir mevki verilmemektedir. Yalnız vahiy alınan Sina ve Hira dağları, vahiy dolayısıyla bir değer kazanmakta, mübarek bir yer haline gelmektedir.²³

Kuran-ı Kerim'de dağ kelimesinin geçtiği ayetlerden örnekler:

"Hani dağı sanki bir gölgelikmiş gibi onların üstüne kaldırmıştık da üzerlerine düşecek sanmışlardı. (Onlara:) "Size verdiğimiz Kitab'a sımsıkı sarılın ve onun içindekileri hatırlayın ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız" demiştik."²⁴

"Yeri de yaydık, ona sabit dağlar yerleştirdik ve orada ölçülü (bir biçimde) her şeyi bitirdik."²⁵

"Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağlar; yolunuzu bulmanız için de nehirler, yollar ve nice işaretler meydana getirdi. İnsanlar yıldızlarla da yollarını bulurlar."²⁶

¹⁷ Matta 14:23, Luca 6:12.

¹⁸ Matta 15:29.

¹⁹ Matta 17:1.

²⁰ Matta 17:9.

²¹ Matta 5:14

²² Kaf suresi, 16.

²³ Hikmet Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, s. 16.

²⁴ Araf suresi, 171.

²⁵ Hicr suresi, 19.

²⁶ Nahl suresi, 15-16.

"Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin".²⁷

"(Ey Muhammed!) Sana dağların (kıyamet günündeki) hâlini soruyorlar. De ki: "Rabbim onları toz edip savuracak. Onların yerlerini dümdüz, boş bir alan hâlinde bırakacaktır. Orada hiçbir çukur, hiçbir tümsek göremeyeceksin."²⁸

"Eğer biz, bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün. İşte misaller! Biz onları insanlara düşünsünler diye veriyoruz."²⁹

"Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu" denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî'ye oturdu ve "Zalimler topluluğu, Allah'ın rahmetinden uzak olsun!" denildi."³⁰

"Yine o su ile Sina Dağında biten bir ağaç (zeytin ağacı) yarattık ki hem yağ, hem de yiyenlere katık verir".³¹

"Yine de ki: "Ey Rabbim! Beni bereketli bir yere, dağa kondur. Sen, konuk edenlerin en hayırlısısın."³²

"Mûsâ, süreyi tamamlayıp ailesiyle yola çıkınca, Tûr tarafında bir ateş görmüş ve ailesine, "Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm, (oraya gidiyorum). Umarım oradan size bir haber ya da ısınmanız için ateşten bir kor getiririm" dedi."³³

Kur'an-ı Kerim'de içinde dağların zikredildiği daha pek çok ayete rastlamak mümkündür. Daha önce belirttiğimiz gibi; İslamiyet'te dağ, Hristiyanlıkta olduğu gibi Tanrı mekânı olarak gösterilmemektedir. Kur'an'da sözü geçen dağlar ya yaradılıştta ya tufanda yer aldıkları için ya da peygamberlerle ilişkilendirildikleri için kutsal kabul edilmektedir. Ayrıca ayet-i kerimelerde dağların dünyayı sabit kılmak için yaratıldığı ve kıyamet gününde hepsinin yerle bir olacağı belirtilir.

Kur'an'da ve İncil'deki ayetlerin bazılarında dağlar heybetli görüntülerinden dolayı benzetilen varlık olarak karşımıza çıkar. Bunun yanı sıra dağlar her iki kutsal kitapta da peygamberlerin vahiy almak için gittiği mekanlar olarak tasvir edilmiştir.

Türk ve Moldov Atasözlerinde Dağ Motifi

Tanzimat döneminin önemli kalemlerinden Şinasi'nin "Durub-ı emsal ki hikmetü'l-avâmıdır, lisanından sâdır olduğu milletin mahiyet-i efkârına delâlet eder. Durub-ı emsâl-i Osmaniyye ise cümleten mânidârdır." sözünden anlaşılacağı üzere, atasözleri halkın hikmeti, halkın felsefesidir. Dilinden çıktıkları milletin nasıl düşündüğünü, yani fikirlerinin neyi ifade ettiğini ve nasıl ifade edildiğini anlatırlar. Atasözlerinin ayrı ayrı hepsi manalıdır, kıymetlidir.

27 İsra suresi, 37.

28 Tá Hâ suresi, 105-107.

29 Haşr suresi, 21.

30 Hud suresi, 44.

31 Mü'minûn suresi, 20.

32 Mü'minûn suresi, 29.

33 Kasas suresi, 29.

Her ulusun atasözleri, kendi varlığının ve benliğinin aynasıdır. Atasözlerinden bir ulusun düşünceleri, yaşayışları, inanışları, gelenekleri görülür. Atasözleri, ulusların zekâlarındaki keskinliğin, hayallerindeki genişliğin, duygularındaki inceliğin de en tipik örnekleridir. Bu sözler, kuvvetli felsefelerden başka güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, zarif alaylarla, şiddetli taşmalarla doludur. Böylece her atasözü, kendi ulusunun damgasını taşır.³⁴

Planlı olmaya ve işini zamanında bitirmeye hususi bir değer veren Moldova halkı için bugünün işini yarına bırakma anlamına gelen "*Lucrul de azi nul l sa pe mune.*" atasözü yediden yetmişe herkes tarafından bilinmekte ve kullanılmaktadır. Yine toplumu tedbirli ve dikkatli olamaya teşvik eder nitelikteki yedi sefer düşün bir sefer kes şeklinde Türkçe'ye çevirebileceğimiz "*De şapte ori masoară şî o dată taie.*" sözü de Moldova halkının milli kimliğinin belirgin bir özelliğini yansıtmaktadır.

Tarih boyunca milli birliğine ve bağımsızlığına düşkün olan Türk toplumunda "*Birlikten kuvvet doğar*", "*Baş başa vermeyince taş yerinden kalkmaz*", gibi toplumu bir arada tutucu atasözlerinin yanı sıra çalışmaya teşvik eden "*İşleyen demir pas tutmaz*", "*Boş gezmekten bedava çalışmak yeğdir*" gibi atasözleri milli karakterinin bir yansıması olarak asırlardır söylenegelmektedir.

Her toplumun kendine has atasözlerinin yanında toplumlar arası gizli bir kültürel anlaşmanın varlığının göstergesi niteliğinde ortak kullanılan atasözleri de vardır. Örneğin Türklerdeki "*Can çıkmadıkça huy çıkmaz*" atasözü Moldovalılarda "*Lupul iş schimba blana dar naravul ba.*" şeklinde ifade edilmektedir.

Dağ birçok toplum gibi Türk ve Moldov toplumlarının kültüründe de önemli bir motif olarak karşımıza çıkmaktadır. Atasözlerinde çoğunlukla hem maddi hem manevi açıdan gücü, aşılmazlığı, zorluğu, yüceliği, yüksekliği, dayanıklılığı, uzaklığı ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıca dağın mekan olarak kullanılmasını yanında insana teşbih edilmesi de söz konusudur.

Anlam Bakımından Birbirine Benzeyen Dağ ile İlgili Türk ve Moldov Atasözleri

Türkçe'de Allah'ın herkese dayanabileceği kadar sıkıntı vermesi anlamında kullanılan "*Allah dağına göre kar verir*" atasözü ile Moldovaca'daki "*Muntele nu se teme de zăpadă*". Dağ kardan korkamaz şeklinde Türkçe'ye çevirebileceğimiz atasözü düşünce biçimi ve anlam bakımından paralellik göstermektedir. Her iki atasözü de arka planında kader anlayışını barındırmaktadır. Dağın kardan korkmaması; üzerine yavaşca kara yani kadere karşı boyun eğmesi anlamına gelmektedir. Dağ karın verebileceği zarara dayanır, zaten ona dayanabileceği kadar kar yağdırılır. Yani bir insanın kader dahilinde hayatta başına gelebilecek olanlar onun katlanabileceği ölçüdedir.

Türkçe'de sürekli kazanmadan harcamanın en büyük birikimleri bile tüketeceği anlamındaki "*Hazıra dağ dayanmaz*" atasözü Moldovaca'da "*Trandavului nui ajunge nici un munte de boga tii*" yani tembelin dağ kadar malı olsa da asla zengin olamaz şeklinde ifade edilmiştir. Her iki atasözünde de tembellik eleştirilmekte, kişi çalışmaya teşvik edilmekte aksi taktirde hep zararda olacağı hususunda uyarıda bulunmaktadır.

³⁴ Ömer Asım Aksoy, "Atasözleri Deyimler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1962*, TDK Yayınları, Ankara 1988, s.137.

Türkçe'de "Şu dağlar ne kadar ulu olursa olsun yanında bir yol geçer" tabiri ile Moldovaca'da kullanılan "Între doi munti este o vale." Yani iki dağ arasında bir geçit vardır atasözü anlam bakımından paralellik göstermektedir. Her iki atasözünün arka planında büyük problemler arasında kalan birinin mutlaka dinleneceği bir yer bulunduğu; her gecenin bir sabahı, her zorun bir kolayı olduğu fikri yatmaktadır.

Türkçe'de "Dağ kuşu dağda bağ kuşu bağda yaraşır." atasözü Moldovaca'da "La munte măgarul e mai bun ca armăsarul." yani dağda eşek attan yeğdir şeklinde kullanılmıştır. Bu iki atasözünde nüanslar olmakla birlikte benzetmelerin temelindeki hayal dünyası benzeşmektedir. Bazı durumlarda değerli bildiğimiz şey değersiz olabilirken, değersiz gördüğümüz şey de kıymetlenir. Düz yol gitmekte nasıl at iyiyse yamaç dağ yollarının aşılmasında da eşek ehildir. Tıpkı bülbül gibi ovalarda yaşayan kıymetli bir kuşun yüksek dağ yamaçlarına yakışmaması ve daha da ötesinde orada yaşamını sürdürmeye gücünün yetmemesi, kıymetten düşmesi gibi.

Hem Moldov hem Türk toplumunda bir şeyi yaparken uyulması gereken bir usulün, vaktin ve yerin olması gerektiğini vurgulayan benzer atasözleri kullanılmaktadır. Türkçedeki "Dağ başında harman savrulmaz./ Dağ başında harman yapma savurursun yel içinde, sel önünde değirmen yapma öğütürsün sel içinde" atasözünde bu usul yer olarak dile getirilirken Moldovaca'da "Dimineata, în revărsarea zorilor se vînează cucoşul de munte." – (Dağ horozu sabah vakti avlanır.) şeklinde kullanılmış usul, hem yer hem de zaman olarak ifade edilmiştir.

Hem Anlam Hem Yapı Bakımından Birbirine Benzeyen Dağ ile İlgili Atasözleri

Türkçe'deki "Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur" atasözü Moldovaca'da "Munte cu munte se întîlneşte, dar încã om cu om!" şekliyle hem kelime dizilişi hem de anlam bakımından aynen yer almaktadır. Ne kadar uzak düşmüş olursa olsunlar, insanlar günün birinde birbirlerine kavuşabilirler. Bu atasözü iki toplumda da uzun zaman görmediğiniz bir dost ile karşılaşıldığı zaman hayret ifadesi olarak kullanılmakla birlikte birbirinden bir sebepten dolayı ayrı düşmüş ve özlem çeken kişilere teselli vermek maksadıyla da kullanılmaktadır.

Türkçe'de bilmediğini bir bilene soran, en zor işlerin bile üstesinden gelir, sormayan ise güçlükler içinde yuvarlanır gider anlamında kullanılan "Danışan dağı aşmış, danışmayan düz yolda şaşmış" atasözü ile Moldovaca'da "Cu întrebarea treci muntii, fãrã ea te rãtãceşti şi pe loc drept." atasözü hem kelime sıralanışı hem de mana bakımından aynıdır. İnsan ne kadar bilgili olursa olsun, mutlaka başkalarından öğreneceği şeyler vardır.

Türkçe'deki "Dağ ne kadar yüce olsa da yol üstünden geçer" atasözü Moldovaca'da hem anlam hem de yapı bakımından paralel olarak "Oricît de înalt ar fi muntele, va trece drumul şi peste dînsul cîndva." şeklinde ifade edilmiştir. Her iki atasözünde de güçlü olanın daha güçlüsü, yetkili olanın daha yetkilisi, yönetilmez sanılanın da bir yöneteni vardır gerçeği vurgulanmaktadır. Ayrıca çözümünü güç meselelerin, aşılması imkansız gibi görünen zorlukların üstesinden gelinebilecek bir çıkar yolunun olduğu üzerinde durulur.

Dağ ile İlgili Diğer Atasözleri.

Dağ ile ilgili Moldov atasözleri.

"A fâgădui/ a promite mări și munte".- (Dağ, deniz kadar söz vermek.): İnsanın kendisini yapabileceğinden fazla yapabiliyormuş gibi göstermesi durumlarda kullanılır.

"Apa când se unflă, și dealuri afundă / și pe muntii îi kufundă". - (Kabaran deniz dağı aşar.): Bu tabirde dağ büyük, güçlü olan deniz ise sakin ve aşağıda olan kavramlar olarak düşünülmüş ve kader inancı ön plana çıkmıştır. Dağ ne kadar güçlü olsa da olağanüstü durumlarda deniz kabarıp dağı sular altında bırakabilir.

"Vitele bune se vînd din munte. - (Semiz inek dağda bile satılır): İyi eşya veya insan nerde olursa olsun kıymetinden bir şey kaybetmez.

"Dacă ar face toată albina miere, muntii și vâile s-ar îneca în miere." - "(Bütün arılar bal yapsa dağlar bal ile dolu olurdu.): Bazı insanların yetersizliğini vurgular.

"Cât de adînc ar fi râul, tot are fund și muntele cel mai înalt tot are vîrf." - (Dağın zirvesi varsa nehrin de dibinde vardır.): Her şeyin bir başlangıç ve bitiş noktası vardır.

"Și muntii se dârîma și mările se usucă." - ([Gün gelir] dağ yıkılır, deniz kurur.): Hiçbir şeyin baki olmadığını anlatır.

"Dacă treci petse prag, ai să treci și peste muntii." (Avluya [hayata] çıkan dağı aşar.): Bu atasözü özellikle gençler için kullanılır. Anne baba evinden çıkmayı başaran, hiçbir şeyden korkmayan bir genç dünyayı fetheder.

"De pe muntele înalt piatra zboară departe." - (Yüksek dağdan taş uzağa düşer.): Hayata geniş bakış açısıyla bakan bir insan veya yüksek mevkide olan bir insanın daha da çok yükselmesi veya kuvvetinin artması doğaldır.

"Fată muntii și născură un șoarece." - (Koca dağ ıknır bir fare doğurur): Büyük çabalar bazen küçük işler doğurur. Yani insan bazı işler için çok çaba harcar, fakat sonuç alamaz veya yetersiz sonuç alır.

"Muntii vād, peretii aud." (Dağ görür, duvar duyar): Dağlar yüksektir ve açık mekândaki her şey oradan görülür, aynı şekilde duvardan da kapalı mekândaki her şey duyulur.

"O scîntee mică arde un munte." - (Bir kıvılcım dağı yakar): Önemli gördüğümüz ve küçümsediğimiz şeyler bazen büyük problemlere yol açabilir.

"Cîte o dată piatra strica muntele." (Bir taş bazen bir dağı paramparça eder): Bu atasözü bir üsttekiyle paralel anlamda kullanılmaktadır. Mecazen de kötü bir insanın birçok iyi insanı olumsuz etkileyebileceği mahvedebileceği anlamı da vurgulanmaktadır.

Dağ İle İlgili Türk Atasözleri

"Ahlattın iyisini dağda ayılar yer.": (Kendilerine yakışmayan güzel bir şeyi eline geçirenler için kullanılır)

"Aksak eşekle yüksek dağa çıkılmaz.": (Eksik aletle sağlıklı iş yapılmaz.)

"Armutun iyisini (dağda) aylar yer.": (Kendilerine yakışmayan güzel bir şeyi eline geçirenler için kullanılan bir söz.)

"Çoban aldı bağa gitti, kurt aldı dağa gitti.": (Malını, varlığını, başkaları kullandı; kendisine bir şey kalmadı.)

"Dağda bağın var, yüreğinde dağın var.": (Malı, mülkü veya evladı olanlar kaygı ve tasadan uzak olmazlar.)

"Dağda gez belde gez, insafı elden bırakma.": (Eşkıya dahi olsan insafı elden bırakma.)

"Görünen dağın (köyün)uzağı olmaz.": (Bir durumun nasıl sonuçlanacağı belli olduktan sonra bu sonuç çok geçmeden gerçekleşir.)

"Hangi dağda kurt öldü?": (Birisinden beklenmeyen bir davranış görüldüğünde şaşma ve sitem bildirmek için kullanılan bir söz)

"Hazıra dağlar dayanmaz.": (Sürekli harcama, en büyük birikimleri bile eritir.)

"Her dağın derdi kendine göre.": (Herkesin kendi durumuna bağlı olarak sorunları vardır.)

"Her kimin bağı var, yüreğinde dağı var.": (Malı, mülkü veya evladı olanlar kaygı ve tasadan uzak olamazlar.)

"Korku dağları bekler (aşırır)": (Korku her yerde varlığını gösterir.)

"Küstüğün dağın odununu kesme.": (İnsan onuruna düşkün olup ilişkisini kestiği bir yerden veya kimseden herhangi bir yarar elde etmeye çalışmamalıdır.)

"Ne dağda bağım var, ne çakaldın davam.": (Tuttuğum bir taraf yok ki ona saldıranların karşısında olayım.)

"Söz var dağa çıkarır, söz var dağdan indirir.": (Sözün insanlar üzerinde etkisi büyüktür, yerinde söylenen sözler işlerin yoluna girmesini sağlar, ölçsüz ve sert söylenen sözler ise karşıdakini öfkelenendirir, söyleyenin öldürülmesine bile yol açabilir.)

"Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış.": (Önemsiz kişi önemli kişiye küsse önemli kişinin umurunda bile olmaz.)

"Zengin arabasını dağdan aşırır, fakir düz ovada yolunu şaşırır.": (Zengin, para gücüyle güçlükleri yenerken yoksul, parasızlık yüzünden en kolay işi bile başaramaz.)

"Zora dağlar dayanmaz.": (Zor kullanan kişiye çok güçlü sanılan kimseler bile boyun eğer.)

"Dağdaki tavşanın suyu ocağa vurulmaz.": (Henüz ele geçmeyen bir şey için yapılan planlar anlamsızdır.)

"Dağ yıkılmazsa dere dolmaz" (Güzel sonuçlar elde etmek için çaba sarf etmek gerekir.)

Çalışmamızda atasözleri penceresinden dağ motifinin Türk ve Moldov kültüründeki yerini örneklerle tespit etmeye çalıştık. Elbette ki atasözlerinin yanı sıra bu iki kültürün ortak paydalarını ve farklılıklarını gözlemleyebileceğimiz halka ait masal,

efsane, fıkra, türkü, balad vb... gibi çeşitli edebi verimler mevcuttur. Fakat konuyu sınırlamamız gerektiğinden bunlardan sadece birinden bahsetmeye mecburuz.

Türk halk hikâyesi ve dağ denilince akla ilk gelen örnek olan Ferhad ve Şirin³⁵ hikâyesinde Ferhad'ın Şirin'e kavuşması için hedef nasıl Bîsütûn adlı dağını delmesi ise ünlü Moldov efsanesi İliana Simziana³⁶'daki Fat Frumos adlı kahramanın aşka ulaşması için aşması gereken engel de karşısına çıkan tehlikelerle dolu yüce bir dağdır.

Ele alınan örneklerden hareketle dağ motifi Türk ve Moldov kültüründe gerek coğrafi gerek dini gerekse edebi açıdan önemli bir yere sahiptir. İki toplumda da dağ motifi yer yer farklılık arz etmesine rağmen birçok ortak paydada kullanılmıştır. İncil ve Kur'an-ı Kerim'de dağ, peygamberlerin vahiy aldığı yer olarak geçtiğinden dolayı her iki toplum tarafından da kutsal kabul edilmektedir. Atasözlerinde ise bazı noktalarda farklılıklarla karşımıza çıkmasına rağmen genelde dağlar gücün, zorluğun, uzaklığın, gurbetin, büyüklüğün sembolü olarak ifade edilmiştir. Paralel bir kullanım halk hikâyelerinde ve efsanelerde de karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızda tespit edebildiğimiz kadarıyla Türk ve Moldov kültüründeki diğer toplumlara da olan ortak değerlerin dışında kalan benzerlikler her iki toplumun Osmanlıyla bir arada yaşadıkları dönemden bu yana kültürel alışverişinin hâla devam etmekte olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım, "Atasözleri Deyimler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten-1962*, TDK Yayınları, Ankara 1988, s.137.
- Artun, Erman, *Anonim Türk halk Edebiyatı Nesri*, Kitabevi, İstanbul 2008.
- Artun, Erman, *Türk Halkbilimi*, Kitabevi, İstanbul 2005.
- Aslan, Ferhat, *Naki Tezel'in İstanbul'dan derlediği Masallar*(İnceleme- Metin), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2013.
- Biblia*, Kompleksul de Edituri al Bisericii Ortodoxe din Moldova, Chişinău 2009.
- Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, Editia III, Litera Internationala Bucureşti-Chişinău 2003.
- Cartaleanu, Tatiana – Cosovan, Olga – Cartaleanu, Elena, *Diktionar de Proverbe Comentate*, Editura Ştiinţa, Chişinău 2007.
- Ispirescu, Petre, *Legende sau basmele Românilor*, Editura ERC Press, Bucureşti 2009.
- Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*, TDV Yayınları 2007.
- Örs, Hayrullah, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi 2000.
- Sörmez, Seniha, *Türklerde Dağ Kültü İnanca ve Altay, Tıva ve Şor Destanlarında Dağ*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2008.
- Süzer, Fatma Şengil, *Ferhad ile Şirin*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- Tanyu, Hikmet, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, AÜİF Yayınları, Ankara 1973.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1992.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara 2013.
- www.ro.wikipedia.org/wiki/mun

³⁵ Fatma Şengil Süzer, *Ferhad ile Şirin*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

³⁶ İliana Simziana adlı meşhur Moldova hikâyesindeki erkek kahraman olan Fat-Frumos babasının komşu ülkeye olan borcunu ödemek için yola çıkar. Bu yolda birçok engelle karşılaşır fakat bunların en çetinleri kocaman bir dağ ve bu dağı kendine mesken edinmiş ayı, aslan ve ejderhadır. Fat-Frumos ancak bu dağı ve dağdaki zorlukları aştıktan sonra borcu ödemek için gitmek istediği diyara ulaşabilir ve aşka kavuşur.